

A Luther-végrendelet ^[1]

A Luther-végrendelet

Bár a protestáns hitelvekkel nem fér össze a relikviagyűjtés, Luther szerepének és személyének tisztelete mégis alapvető jelentőségű a lutheránus identitás szempontjából. A Luther-végrendelet, amely az Evangélikus Országos Levéltár egyik különlegessége, kínálja a kérdést: milyen viszonyban van a magyar evangélikusság, vagy tágabb értelemben a magyar protestánsok, illetve a magyar kultúra a nagy reformátorral?

A végrendelet keletkezése, előzményei

E dokumentum előzményei 1542 előttre nyúlnak vissza. Tudomásunk van egy korábbi Luther-végrendeletéről, amely az 1537-es schmalkaldeni találkozó kapcsán készült. Ekkor a reformátor súlyos beteg volt, és az akkori egészségügyi körülmények között bizonytalan volt a felépülése, így végrendeletet készített. E korábbi testamentum általános, eszmei jellegű, a reformátori műnek az örökül hagyása. Ezzel szemben az 1542-es végrendelet Luther saját vagyonára, családjára vonatkozó, inkább „magán-végrendeletnek” minősül. Utóbbiban nem a reformációról, nem az egyházzal, hanem családjáról, feleségéhez való viszonyáról van szó. Szövegét olvasva, az ott felsorolt vagyontárgyakon keresztül családi viszonyaiba pillanthatunk bele, segít emberileg is jobban elképzelni személyét. Megtudjuk belőle, hogy Luther nem gyűjtött nagy vagyont, a család megélhetését biztosító tulajdonuk felett felesége, Bóra Katalin örködött. Ezt az ideális munkamegosztást ismerte el a végrendelet, amely kimondta Katalin öröklési jogát a családi vagyon felett.

A három lapból (6 oldal) álló végrendelet tanúi jeles wittenbergi professzorok voltak, Philipp Melancton mellett Caspar Cruciger (Kreuziger) és Johannes Bugenhagen (Dr. Pomeranus).

A végrendelet sorsa Luther halála után

Ismereteink szerint a végrendelet jogi érvényét a szász választófejedelem elismerte a reformátor halálakor (1546). A dokumentumot Luther leszármazottai őrizhették, akik közül az utolsó, Luther nevet viselő személy a 18. század közepéről ismert Martin Gottlieb Luther volt (1759). A végrendelet eredeti példánya azonban már ezt megelőzően, 1706 előtt a neves észak-német (szász) evangélikus polgárcsalád, a Carprow család tulajdonába került. Közülük egyébként számos neves személyiség, wittenbergi egyetemi professzor, szuperintendens, fontos állami hivatalnok került ki. A lutheri ortodoxiához tartozó Carprow család tudatában volt Luther örökségének jelentőségével, feltehetően jórészt nekik köszönhető, hogy a fontos irat – mint a nagy reformátorra emlékeztető relikvia – nem kallódott el. Annak léte, tartalma egyébként nem volt ismeretlen, hiszen már egy korabeli Luther-

szövegkiadás megjelentette, az eredeti dokumentum viszont hosszú időre eltűnt a nyilvánosság szeme elől. A család utolsó férfi tagja, Johann Benedict Carpzow helmstedti professzor 1803-as elhunytá után tudományos hagyatékát, jelentős mennyiségű kézirat- és könyvanyagát 1804-ben bocsátották aukcióra az észak-német – Braunschweig és Magdeburg között fekvő – Helmstedt városában. Az ebből az alkalomból kiadott aukciós kiadvány 11. oldalán szerepelt Luther végrendelete.

A dokumentumra fel is jegyezték (latinul), hogy a Carpzow családtól báró Jankovich Miklós vásárolta meg 40 aranyért. Jankovich katolikus magyar arisztokrata családból származott, kora neves műgyűjtője volt, aki kapcsolatban állt a magyar kulturális élet számos képviselőjével. Elsősorban neki köszönhető, hogy a végrendelet Magyarországra került. Ez volt az a kor, amikor a nemzeti kultúra iránt lelkesedve, műgyűjtő főurak felajánlották féltve őrzött kincseiket a nemzet javára, az ország szellemi épülésére. Gróf Széchényi Ferenc 1802-ben saját könyvgyűjteményét felajánlva megalapította a nemzeti könyvtárat. Hasonlóképpen tett Jankovich Miklós is, akinek anyaga ma jórészt nemzeti tudományos gyűjtemények fontos része.

A katolikus Jankovich Miklós nemes gesztusként 1815-ös végrendeletében, annak 3. pontja szerint úgy intézkedett, hogy Luther testamentumát a magyarhoni evangélikus egyháznak adja át. Azonban még hosszú évekbe telt, míg a végrendelet valóban átkerült az evangélikusokhoz. Magán a végrendeleten Jankovich Miklós gyűjteménynek pecsétje és az 1830-as évre utaló felirat látható. A dokumentum először a Nemzeti Múzeumba került, ahonnan Prónay Sándor egyetemes felügyelő 1836-ban József nádornak írt levelében kérte az átadást. Még ezt követően kilenc évnek kellett eltelnie, míg 1845-ben végre valóságosan átkerült az irat az evangélikus egyetemes egyházi levéltárba, mint annak máig legnevesebb darabja. Az átadás mintegy elismerése is volt annak, hogy az evangélikus egyház méltóan igyekszik megőrizni a múltjára vonatkozó kincseket.

Ócsai Balogh Péter egyetemes egyházi és iskolai felügyelő (1788–1818) javaslatára határozta el 1812-ben az egyetemes közgyűlés az evangélikus egyetemes egyházi levéltár megalapítását. Neves adományozóknak köszönhetően rövid időn belül az evangélikus egyháztörténet egyedülállóan fontos irategyüttesévé vált, amelynek máig egyik legértékesebb dokumentuma azonban kétségtelenül Luther eredeti végrendelete.

Története, sorsa, híre ekkortól kapcsolódott össze az egyház archívumával. Schedius Lajos után Kanya Pál gimnáziumi tanár volt a levéltáros az egyetemes levéltárban, majd őt követően Doleschall Ede pesti német lelkész. Utóbbi neve azért sem ismeretlen, mert ő kezelte az egyetemes levéltáron kívül a pesti egyház és a bányakerület levéltárát is. Tudós kutató, jól képzett férfiú volt; neki köszönhetjük a Luther-végrendelet első tudományos igényű leírását 1881-ből, amely még német gót betűkkel jelent meg. Ennek apropója az volt, hogy egy bécsi lapban megkérdőjelezték a dokumentum eredetiségét. Egy egyház által kiküldött bizottság már korábban vizsgálta a kérdést, s a végrendelet eredetiségét állapította meg. Doleschallnak jutott az a fontos szerep, hogy a bécsi „bulvárhírt” kétséget kizáróan megcáfolja. A neves német történésztől, Ranketől, illetve a heidelbergi egyetem könyvtárosától szerezte be azokat a bizonyítékokat, amelyeket felhasznált a bizonyításban.

A két világháború között ismét eseménydús lett a végrendelet sorsa. Egyrészt a magyar Nemzeti Múzeum tartott volna rá igényt, ahol sokáig kiállítva volt. Másrészt – és ez még hangsúlyosabb igényt jelentett – a Német Birodalom részére igyekeztek megszerezni, hazavinni, és a wittenbergi Luther-múzeumnak, a Luther-Hallénak átadni. A hosszú, 1936-tól 1941-ig tartó, politikai nyomást sem nélkülöző akciót azonban a magyar egyházvezetésnek ügyes argumentálással sikerült elhárítania.

Létezik egy máig nem bizonyított, de széles körben elterjedt történet, amely az 1944–45-ös véres és pusztító budapesti ostrom idején a végrendelethez kötődik. Eszerint a német hadvezetés az ostromgyűrű egyre szorosabbá fonódása miatt éppen az Üllői út 24-et szemelte ki egyik fontos

harcálláspontjának, amely épület ekkor már az egyetemes levéltárnak is otthont adott. Ennek bekövetkeztét, az egyház által megszerzett svéd vöröskeresztes védettséget jelző táblák kitételén kívül éppen a végrendelet lett volna hivatott megakadályozni: amikor valaki értesítette a német parancsnokot, hogy tudja-e, itt őrzik Luther eredeti végrendeletét. A német tiszt jobb belátásra tért, és más épület után nézett, így menekült volna meg a romlástól a végrendeletnek köszönhetően az épület és a benne őrzött dokumentumok.

1979 óta a Deák téren megnyílt Evangélikus Országos Múzeum kiállításának köszönhetően az érdeklődő nagyközönség is megismerhette a neves végrendeletet, beágyazva a magyar evangélikusság sokszázados mozgalmas történetének folyamába. Luther születésének 500. évfordulóján, 1983-ban németországi kiállítóhelyeken is bemutatták, így a német közönség is láthatta. A magyarhoni evangélikus identitásnak mára szinte elidegeníthetetlen részévé vált a tudat: „mi őrizzük Luther végrendeletét”. A kétszáz éve Magyarországra került végrendelet a nagy reformátor emlékét őrizve távoli évszázadokon átívelve is támogatja a magyarországi evangélikusságot.

Czenthe Miklós (EOL)

A végrendelet szövegét és fotóját közli az EOL : <http://eol.lutheran.hu/?p=44> [2]

Luther Márton végrendelete az Evangélikus Országos Levéltár őrizetében található. Az EOL épületének felújítása miatt az intézmény legértékesebb dokumentumai, köztük a Luther-végrendelet ideiglenesen az MNL Országos Levéltára őrizetében van. A Reformáció MNL projekt együttműködő partnereként az EOL igazgatója, Czenthe Miklós publikációját közöljük a dokumentumról.

A. M. H.
BIBLIOTHECA
L. 130

D. Martini Lutheri

origines⁴ Joannis
dat. Eyrh. 1542.

mit Phil. Melanctho. Cap. Crugger
und Joh. Bugenhagen in der Schrift

in originali. (Quar. copia T. VIII. Alth. Luth. f.
846. mit einer Observata in

Seckenborffii Hist. Lutheranismi L. 3. f. 651.
Tuncker's Handl. d. Bibl. d. Gen. d. luth. p. 197. 296.)

Trugbil

mit Schrift an Landgraff Philipp zu Hessen
dat. T. may Gall. 1534.

C. Amelung Libror. J. B. Casp.
in Helmsolavie distractor, copiarum
& Panct. ab auris 40. A. 1801.

Source URL: http://reformacio.mnl.gov.hu/a_luther_vegrendelet

Hivatkozások

[1] http://reformacio.mnl.gov.hu/a_luther_vegrendelet

[2] <http://eol.lutheran.hu/?p=44>